

Wstęp

Niedobór surowców, wody, ziemi uprawnej, a także problemy finansowe państw mogą prowadzić do zaburzeń w rozwoju gospodarczym, w tym długotrwałej recesji, rywalizacji międzynarodowej, a nawet konfliktów zbrojnych o charakterze wojen domowych i wojen międzypaństwowych. Wybrane z tych zagadnień były przedmiotem licznych projektów badawczych, artykułów naukowych, monografii poczynając od lat 70. XX w. Wtedy to w związku z raportami Klubu Rzymskiego, kryzysem naftowym 1973 r., a także recesją gospodarczą będącą jego następstwem, badacze bezpieczeństwa skierowali uwagę na jego wymiar ekonomiczny. Na poszerzenie treści bezpieczeństwa o problemy ekonomiczne wpływ miały jednak także procesy o fundamentalnym znaczeniu dla rozwoju stosunków międzynarodowych, jak wzrost współzależności międzynarodowych, rewolucja naukowo – techniczna, delegalizacja wojny napastniczej i międzynarodowa kontrola zbrojeń, czy wzrost roli i znaczenia podmiotów pozarządowych¹.

Richard Ullman we wpływowym artykule „Redefining Security” opublikowanym na łamach *International Security* głosił, że definiowanie bezpieczeństwa w kategoriach czysto militarnych „niesie głęboko zafałszowany obraz rzeczywistości”². Barry Buzan, Ole Weaver i Jaap de Wilde określili zjawisko podnoszenia problemów ekonomicznych do rangi problemów bezpie-

¹ R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*, Warszawa 1999, s. 36–39.

² R. Ullman, *Redefining Security*, „*International Security*” 1983, vol. 8, nr 1, s. 129. Inne opracowania: J. Tucman Matthews, *Redefining Security*, „*Foreign Affairs*” 1989, vol. 68, nr 2; N. Eberstack, *Population change and national security*, „*Foreign Affairs*” 1990, vol. 69, nr 3; T. Moran, *International economics and national security*, „*Foreign Affairs*” 1990, vol. 69, nr 5.

czeństwa mianem procesu sekurytyzacji i wyodrębnili sektor bezpieczeństwa ekonomicznego obok sektora militarnego, ekologicznego, społecznego i politycznego. Badacze szkoły kopenhaskiej wskazywali także na bardzo wiele podmiotów bezpieczeństwa ekonomicznego – poczynając od poziomu jednostkowego (*unit level*), gdzie znajdują się państwa, przedsiębiorstwa, klasy społeczne, po poziom systemu/subsystemu (*system/subsystem level*), tj. organizacji międzynarodowych, pozarządowych, czy liberalnego międzynarodowego ładu ekonomicznego³.

Bezpieczeństwo ekonomiczne zaczęło funkcjonować w naukach politycznych jako ważna kategoria badawcza. Posługują się nią tak politolodzy badający procesy rozwojowe, międzynarodowe stosunki ekonomiczne, politykę ekonomiczną państw, jak i badacze bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego. Szczególnego znaczenia problematyka zagrożeń ekonomicznych bezpieczeństwa nabrała w związku ze współczesnym globalnym kryzysem finansowym. Zagrożenia związane z funkcjonowaniem rynków finansowych, prowadząc do recesji gospodarczej i uderzając w ekonomiczne podstawy bezpieczeństwa we wszystkich jego podstawowych wymiarach (w tym bezpieczeństwo militarne, surowcowo-energetyczne, żywnościowe, społeczne, polityczne, ekologiczne) zwróciły ponownie uwagę badaczy na problematykę bezpieczeństwa ekonomicznego.

Niniejsza publikacja ukazuje perspektywę politologiczną badań nad wybranymi problemami bezpieczeństwa ekonomicznego. Jest ona efektem panelu zorganizowanego w ramach II Ogólnopolskiego Kongresu Politologii „Polska i Europa wobec wyzwań współczesnego świata”, który odbył się w dniach 19–21 września 2012 roku w Poznaniu. Panel „Bezpieczeństwo ekonomiczne w perspektywie politologicznej” zorganizowany przez dr. Krzysztofa M. Książkowskiego zgromadził badaczy z różnych ośrodków uniwersyteckich, zajmujących się problematyką bezpieczeństwa finansowego, energetyczno-surowcowego, żywnościowego. Publikacja stanowi zbiór tekstów naukowych, których autorzy prezentują różne ujęcia politologiczne powiązań między bezpieczeństwem państw a problemami ekonomicznymi.

W przedstawianych w publikacji opracowaniach autorzy analizują problemy z zakresu wymiaru finansowego, surowcowo-energetycznego i żywno-

³ B. Buzan, O. Waeber, J. de Wilde, *Environmental, Economic and Social Security*, Working Papers, Centre for Peace and Conflict Research, Copenhagen 1995, s. 29–35; tamże, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, Londyn 1998.

ściowego bezpieczeństwa ekonomicznego. Prezentowane są zarówno ujęcia narodowe, regionalne, jak i globalne, odnoszące się odpowiednio do polityk poszczególnych państw, regionalnych organizacji międzynarodowych, jak również działań podejmowanych na poziomie globalnego systemu.

Część I dotyczącą wymiaru finansowego bezpieczeństwa ekonomicznego rozpoczyna rozdział Pawła Soroki (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach) nt. *Bezpieczeństwo ekonomiczne w warunkach globalnego kryzysu finansowo-gospodarczego*. Autor przeprowadza w nim analizę przyczyn, natury i zasięgu obecnego kryzysu finansowo-gospodarczego, który generuje długofalowe zagrożenia bezpieczeństwa ekonomicznego państw strefy euro i poza nią. Źródłem kryzysu, który rozpoczął się w 2008 roku autor rozdziału upatruje nie w cyklicznym rozwoju gospodarki, ale w kryzysie systemowym i strukturalnym obecnej fazy kapitalizmu. Omawia zatem przebieg procesów deindustrializacji w krajach wysokorozwiniętych, wzrostu znaczenia rynków finansowych i działających na nich podmiotów, w końcu kształtowania się i pogłębiania nierównowagi między sferą gospodarki realnej a rynkami finansowymi. W rozdziale przedstawia oddziaływanie kryzysu finansowego na różne sektory gospodarcze, mechanizm jego geograficznego rozprzestrzeniania się, a także politykę UE zmierzającą do przezwyciężenia recesji i stymulowania gospodarki, której skutki mogą kreować dodatkowe zagrożenia bezpieczeństwa. Autor rozwija tezę, że zapewnienie bezpieczeństwa ekonomicznego w warunkach głębokiego kryzysu finansowo-gospodarczego nabiera coraz większego znaczenia i staje się ważnym zadaniem rządów państw ogarniętych kryzysem lub państw, którym kryzys zagraża.

W drugim rozdziale pt. *Wpływ kryzysu światowego na wymiar finansowy bezpieczeństwa ekonomicznego Unii Europejskiej* Krzysztof M. Księżopolski (Uniwersytet Warszawski) przedstawia symptomy braku bezpieczeństwa ekonomicznego Unii Europejskiej, konsekwencje ekonomiczne i polityczne pojawienia się zagrożeń finansowych bezpieczeństwa ekonomicznego UE. Autor zaprezentował dane makroekonomiczne wskazujące, iż symptomy zagrożenia były zauważalne znacznie wcześniej przed wybuchem światowego kryzysu finansowego. Kryzys te tendencje pogłębił i spowodował konieczność podjęcia przez państwa działań niestandardowych, takich jak nacjonalizacja lub dokapitalizowanie sfery bankowej oraz produkcyjnej. Zmusił również do wprowadzenia oszczędności wydatków społecznych, które wywołały istotne zaburzenia polityczne i społeczne w Europie, takie jak przyspieszone wybory, zmiany

rządów, powoływanie rządów technicznych, czy wzmocnienie tendencji separatystycznych. Zdaniem autora, pomoc państwom znajdującym się w kłopotach wynika ze strachu przed zarażeniem się kryzysem, a nie z idei solidarności, co stanowi istotną zmianę polityczną wywołaną przez zagrożenie wymiaru finansowego bezpieczeństwa ekonomicznego.

Kolejny rozdział, Adama Majewskiego (Uniwersytet Gdański), podejmuje temat *Wpływu dyskursu medialnego na stabilność rynków kapitałowych*. Ma on zatem charakter specyficznego studium przypadku. Autor rozwija w nim tezę, że bezpieczeństwo rynków kapitałowych zależy nie tylko od rozwiązań systemowych, ale także od ich zdolności do reagowania na doniesienia medialne, tj. zarówno te zawierające ważne informacje i dane ekonomiczne, jak i identyfikujące nastroje społeczne. W swym rozdziale na przykładzie doniesień medialnych dotyczących kryzysu finansowego, działań ruchu Occupy Wall Street i narastającego niezadowolenia społecznego, ukazuje sposób kształtowania przez media zachowań inwestorów, a przez to oddziaływanie informacji przekazywanych przez media na efektywność rynków kapitałowych.

Część II dotyczącą wymiaru energetycznego bezpieczeństwa ekonomicznego otwiera rozdział Kamili Pronińskiej (Uniwersytet Warszawski) nt. *Bezpieczeństwo energetyczne UE w dobie kryzysu finansowego*. Autorka podejmuje statyczną i dynamiczną analizę zagadnienia bezpieczeństwa energetycznego UE wychodząc z założenia, że bezpieczeństwo energetyczne to nie tylko pewien stan – rezerw, zależności importowych, konsumpcji, zdolności swing, etc. – to przede wszystkim dynamiczny proces, w którym ważną rolę odgrywają trendy globalne i regionalne oraz określone działania z zakresu polityki energetycznej. W rozdziale przedstawiony zostaje zatem wpływ kryzysu finansowego tak na globalne i regionalne trendy na rynku energetycznym, jak również na decyzje podejmowane w obszarze polityki energetycznej UE. Autorka omawia regulacje przyjęte przez UE w warunkach kryzysu finansowego, a dotyczące sektora energetycznego, których celem było wzmocnienie bezpieczeństwa dostaw energii, ale także stymulowanie gospodarki. W odniesieniu do nowych regulacji, trendów popytowo-podażowych i trendów technologicznych analizowana jest następnie współczesna dynamika bezpieczeństwa energetycznego UE.

W kolejnym rozdziale pt. *Międzynarodowa rola Turcji jako „łącznika energetycznego” po zimnej wojnie* Kinga Smoleń (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej) koncentruje swoje rozważania na wymiarze energetycznym bezpieczeństwa Turcji i jej roli tzw. łącznika energetycznego. Omawia specyfikę międzynarodowej

roli państw jako łączników energetycznych i analizuje uwarunkowania ekonomiczne i geopolityczne odgrywania takiej roli przez Turcję. Autorka przybliżyła sytuację energetyczną kraju – bilans energetyczny, poziom zależności importowych, główne problemy sektora energetycznego, a także odnosi się do wpływu kryzysu finansowego na turecką gospodarkę oraz weryfikację prognoz dotyczących sektora energetycznego. Próby zacieśnienia przez Turcję stosunków energetycznych z sąsiadami uznane są w rozdziale za ważny element wzmacniania bezpieczeństwa energetycznego kraju oraz budowę jego silnej pozycji międzynarodowej tak w wymiarze politycznym, jak i gospodarczym.

W części III zagadnienie wymiaru żywnościowego bezpieczeństwa ekonomicznego podnosi Monika Szkarłat (Uniwersytet Marii Cure-Skłodowskiej) w rozdziale *Agrobiotechnologia jako czynnik realizacji bezpieczeństwa żywnościowego*. Rozpoczyna swe rozważania od określenia istoty bezpieczeństwa żywnościowego jako kategorii bezpieczeństwa międzynarodowego odwołując się w tym celu do różnych ujęć definicyjnych. W swym rozdziale autorka koncentruje się na analizie rozwoju agrobiotechnologii (zielonej biotechnologii) – dziale biotechnologii rolniczej zmierzającej do poprawy właściwości związanych z technologią upraw, jakością plonów oraz sposobem wytwarzania nasion, w tym innowacjami w postaci roślin modyfikowanych genetycznie – i jej wpływie na bezpieczeństwo żywnościowe. W tym odniesieniu prezentuje tak szanse, jak i wyzwania związane z wykorzystaniem agrobiotechnologii w rozwiązywaniu problemów bezpieczeństwa żywnościowego świata. Autorka rozwija tezę, że dysproporcja w dostępie do żywności jest związana z niewłaściwie działającym systemem jej dystrybucji, a wykorzystanie roślin transgenicznych może poprawić sytuację dostępu do żywności w pewnych regionach świata, jednakże bezpieczeństwa żywnościowego nie można osiągnąć wyłącznie poprzez zmianę technologiczną w rolnictwie. W rozdziale zwrócono uwagę na to, iż błędem jest uciekanie się do determinizmu technologicznego i przekonywanie, że tylko GMO jest remedium na problemy rolnictwa lub – przeciwnie – tylko produkcja organiczna gwarantuje konsumentom dostęp do bezpiecznej żywności.

W części IV publikacji autorzy omawiają politykę państw wobec problemów bezpieczeństwa ekonomicznego. Łukasz Zamecki (Uniwersytet Warszawski) w rozdziale *Polityka państw w zapewnieniu bezpieczeństwa ekonomicznego w ujęciu historycznym* przedstawia ewolucję historyczną działań państw w sferze bezpieczeństwa ekonomicznego. Autor ukazuje historyczną zmien-

ność postrzegania bezpieczeństwa ekonomicznego państw i zmienność instrumentarium dbałości o bezpieczeństwo ekonomiczne. W rozdziale rozwijana jest teza o historycznej zmienności źródeł zagrożeń ekonomicznych bezpieczeństwa państw – tj. dla zaplecza surowcowego, finansowego i rolno-spożywczego, których właściwa diagnoza stanowi punkt wyjścia do wypracowywania odpowiedniej dla danego państwa i okresu historycznego polityki zapewniania bezpieczeństwa ekonomicznego. Uznając, że sposoby osiągania bezpieczeństwa ekonomicznego zdeterminowane są formą panujących w danym czasie stosunków społeczno-ekonomicznych, a historyczna zmienność zakresu i skali zagrożeń wymusza modyfikację zachowań państw autor przeprowadza węzłową analizę wykorzystywanych instrumentów tworzenia równowagi w zakresie względnie stabilnego funkcjonowania i rozwoju gospodarki narodowej.

Andrzej Szeptycki (Uniwersytet Warszawski) w rozdziale *Polityczne aspekty bezpieczeństwa ekonomicznego casus Ukrainy* przedstawia wpływ uzależnienia gospodarczego Ukrainy od Rosji na kształt ukraińskiej sceny politycznej, ukraińską politykę zagraniczną oraz bezpieczeństwo ekonomiczne kraju. Autor przedstawia ukraińskie uzależnienie od ropy naftowej i gazu jako najważniejszy przejaw uzależnienia Ukrainy od Rosji dający tej ostatniej ważny instrument ekonomicznego nacisku na władze ukraińskie. Omawia interesy ukraińskich oligarchów, którzy poprzez partie polityczne i media wpływają na decyzje polityczne i gospodarcze oraz charakteryzuje rosyjsko-ukraińskie współzależności w sektorze zbrojeniowym. Autor omawia negatywne konsekwencje gospodarcze istniejących form uzależnienia Ukrainy od Rosji. Rozwiązanie problemu uzależnienia gospodarczego negatywnie wpływającego na integrację Ukrainy z Unią Europejską oraz współpracę z NATO autor widzi w podjęciu kompleksowej prorozwojowej polityki ekonomicznej.

W ostatnim rozdziale *Wpływ migracji na bezpieczeństwo ekonomiczne i politykę Unii Europejskiej* Iwona Wyciechowska (Uniwersytet Warszawski) charakteryzuje skalę i dynamikę zjawiska migracji w UE i jego konsekwencje ekonomiczno-społeczne dla bezpieczeństwa państw członkowskich. Autorka charakteryzuje prawodawstwo unijne w obszarze migracji i proces jego dostosowywania do zmieniających się uwarunkowań, w tym zwiększającego się napływu imigrantów. Przedstawia w tym kontekście zapisy Traktatu Lizbońskiego oraz modyfikacje Układu z Schengen. Dyskusja dotycząca reformy dotychczasowych regulacji Schengen zdaniem autorki ujawniła, że państwa członkowskie UE nie radzą sobie z problemem migracji i azylu. W rozdziale

analizie poddano zarówno powszechny w wielu państwach UE dyskurs prezentujący napływ imigrantów jako zagrożenie bezpieczeństwa, jak i dane ukazujące pozytywny wpływ wzrostu liczby imigrantów na długofalowy rozwój gospodarczy UE w dobie poważnych problemów demograficznych Europy. Autorka uznaje, że migracje mogą mieć znaczący wpływ na bezpieczeństwo ekonomiczne UE, ale zakres tego wpływu uzależniony będzie od programu zarządzania migracjami przyjętego na szczeblu wspólnotowym, który umożliwi Europie zmierzającej się z licznymi problemami gospodarczymi umiejętnie korzystać z imigrantów, zamiast utrzymywać model „twardzi Europa”.

W Zakończeniu Krzysztof Księżopolski charakteryzuje ewolucję politycznych ujęć bezpieczeństwa ekonomicznego oraz wpływ współczesnego kryzysu finansowo-gospodarczego na podejmowanie nowych badań nad bezpieczeństwem ekonomicznym państw.

Redaktorzy i autorzy publikacji składają podziękowania Szanownemu Recenzentowi prof. Jackowi Zielińskiemu za cenne wskazówki i uwagi. Szczególne podziękowania kierujemy do dr. Włodzimierza Ulickiego, który umożliwił wydanie niniejszej publikacji.

Kamila Pronińska, Krzysztof M. Księżopolski